КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7

О. В. Білоскурська, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
Кафедра публічного права
вул. Коцюбинського, 2, Чернівці, 58012, Україна

СТУПІНЬ НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ІНСТИТУТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

В статті досліджується питання ступеню наукової розробки конституційних обов'язків людини та громадянина в Україні, аналізуються здобутки вітчизняних науковців щодо цієї проблематики. Виокремлено наукові праці, що розкривають питання щодо поняття, змісту, реалізації конституційних обов'язків в цілому, так і кожного з них. Виявлено окремі аспекти, що потребують подальшої наукової розробки

Ключові слова: конституційні обов'язки, обов'язок додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, обов'язок не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки, обов'язок захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів, обов'язок сплачувати податки і збори в порядку і розмірах встановлених законом

Постановка проблеми. Розвиток наукових уявлень щодо інституту конституційних обов'язків людини та громадянина в Україні прослідковується на підставі окремих дисертаційних, монографічних та інших наукових видань вітчизняної юридичної науки. Актуальність теми наукової статті зумовлена певною недостатньою теоретичною розробленістю на сучасному етапі розвитку і становлення вітчизняної конституційно-правової думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь наукової розробки теми є багатоаспектним, що зумовлює необхідність вивчення та узагальнення досліджень вітчизняних вчених – представників різних галузей юридичної науки. Ґрунтовний внесок у дослідження питань інституту обов'язків людини і громадянина в Україні здійснили такі вчені, як Л. Гаманюк, Є. Григоренко, Є. Джумурат, В. Дудченко, В. Зайцев, О. Карманюк, Ю. Кириченко, С. Латинін, Л. Летнянчин, А. Олійник, В. Погорілко, П. Рабінович, Д. Сирота, Ю. Тодика та інші.

Метою статті є аналіз праць вчених-науковців щодо дослідження інституту конституційних обов'язків людини в Україні та виявлення необхідних питань, що потребують подальшого вивчення.

Виклад основного матеріалу. Однією із вітчизняних наукових робіт, що розглядає проблематику конституційних обов'язків була дисертація Л. Летнянчина – «Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики» [1], що стала першим цілісним і комплексним монографічним дослідженням сутності, юридичної природи, місця й ролі основних обов'язків людини і громадянина в умовах розбудови в Україні демократичної, правової держави, в якому доктринально обґрунтовується необхідність удосконалення існуючої системи основних обов'язків і чинного законодавства, регламентуючого механізм їх реалізації. У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової задачі, що полягає у дослідженні поняття конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні, їх юридичної природи, класифікації та гарантій їх реалізації.

Серед теоретико-правових досліджень, що торкаються питання щодо поняття, сутності та змісту конституційних обов'язків людини та громадянина в Україні, розгляду їх як елементу конституційно-правового статусу особи та конституційно-правового інституту необхідно згадати праці Л. Гаманюк «Юридичний та конституційний обов'язок в укра-

© О. В. Білоскурська, 2017

їнському праві» [2], «Поняття та структура юридичного обов'язку» [3], Л. Летнянчина «Основні обов'язки людини і громадянина як самостійний конституційно-правовий інститут» [4], «Конституційні обов'язки людини і громадянина як правова форма взаємозв'язку особи і суспільства» [5], О. Білоскурської «Щодо поняття конституційних обов'язків» [6], «Загальнотеоретичні дослідження конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні на сучасному етапі розвитку правової держави» [7], О. Карманюк «Суб'єктивні права і юридичні обов'язки в контексті утвердження законності в українському суспільстві» [8], Д. Сироти «Обов'язки громадян як один з центральних елементів їх правового статусу» [9].

Особливості становлення та розвитку системи конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні стали предметом окремих наукових робіт, в яких проаналізовано в історичному аспекті генезис правового закріплення обов'язків людини та виокремлено періодизацію розвитку досліджуваного інституту [10].

Проблемам єдності та співвідношення конституційних обов'язків людини з окремими категоріями права присвячена праця А. Олійника «Співвідношення прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні» [11], в якій автор виокремлює ознаки досліджуваного інституту, праці Н. Корнієнко-Зєнкова «Право знати свої права та обов'язки в контексті співвідношення прав людини і їх юридичних гарантій» [12], О. Білоскурської «Про єдність прав і обов'язків людини і громадянина» [13], «Взаємозв'язок конституційних обов'язків людини і громадянина з окремими категоріями конституційного права» [14], М. Гаврильців «Принцип єдності прав і обов'язків у сфері охорони довкілля як основа еколого-правового статусу людини і громадянина» [15].

О. Карманюк серед своїх наукових праць, що торкаються дослідження інституту конституційних обов'язків людини і громадянина приділяє увагу і питанням реалізації конституційних обов'язків людини. Автор зазначає, що «реалізація суб'єктом юридичних обов'язків відбувається внаслідок правомірної поведінки. Це може бути виконання юридичного обов'язку (активна поведінка), коли за певними суб'єктами закріплюють обов'язки, які повинні ними виконуватися незалежно від їх бажання (платити податки, виплачувати заробітну плату, повертати борг і т.д.). Іншим видом є утримання від здійснення протиправних дій (пасивна поведінка), наприклад не здійснювати заборонених законом суспільно-небезпечних (кримінальних) і суспільно-шкідливих (адміністративних) дій [16, 63].

Зазначимо, що питанням забезпечення виконання конституційних обов'язків людини у вітчизняній науці конституційного права присвячені і інші праці, зокрема, дослідження Є. Джумурат «Забезпечення виконання конституційних обов'язків людини і громадянина у сфері місцевого самоврядування в Україні» [17]. У своїй роботі автор розглянула юридичну природу конституційних обов'язків та забезпечення їх реалізації в системі органів місцевого самоврядування. Науковець дослідила основні елементи конституційного обов'язку людини серед яких особливим структурним елементом встановила публічну необхідність. Крім того Є. Джумурат визначила функції конституційних обов'язків як основні напрями конституційно-нормативного впливу даного елемента конституційно-правового статусу на суспільні відносини. Серед функцій за їх характером виокремлено основні, допоміжні (обслуговуючі), специфічні, де до основних віднесено охоронну та гарантуючу, що обумовлюють первинне функціональне спрямування конституційних обов'язків на охорону та гарантування дотримання прав і свобод людини та громадянина. При цьому зазначається, що основні функції конституційних обов'язків знаходять свій вираз у допоміжних функціях, до яких віднесено стимулюючу, квазіконтрольну, превенційну (попереджувальну) функції. Автор розглянула стратифікаційну та структуро-інтегруючу, як специфічні функції конституційного обов'язку.

Доцільно зазначити, що в науковій юридичній літературі існують праці присвячені аналізу окремих обов'язків людини і громадянина, що закріплені в Основному Законі України. Так, в межах дисертаційної роботи О. Білоскурська значну увагу приділила дослідженню поняття, змісту, формам реалізації та механізму забезпечення виконання конституційного обов'язку додержуватися Конституції України та законів України, не посягати

на права і свободи, честь і гідність інших людей [18]. Надалі, більш деталізовані аспекти досліджуваного конституційного обов'язку можна зустріти в таких наукових працях, як «Конституційний обов'язок додержуватися Конституції України та законів України» [19], «Гідність людини в правовій теорії та практиці» [20]. Зауважимо, що серед обов'язків людини та громадянина, що закріплені в другому розділі Конституції України, обов'язок додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей є таким, що досліджувався дуже обмеженим колом науковців. Натомість опосередковано даний обов'язок розглядався в наукових дослідженнях, що присвячені аналізу питань теорії Конституції України.

Обов'язку не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки, що закріплений в ст. 66 Конституції України, присвячені праці таких вчених-науковців, як Л. Литовченко «Проблемні питання конституційно-правового регулювання охорони культурної спадщини в Україні» [21], Т. Каткової «Правова охорона культурної спадщини в Україні» [22], В. Кобринського «Основні засади класифікації екологічних прав та обов'язків людини і громадянина» [23], С. Тагієва «Фізичні особи як суб'єкти екологічних обов'язків за законодавством України» [24]. Зауважимо, що дослідження даного обов'язку здійснювалося на основі аналізу норм як конституційного так і екологічного права.

Певні аспекти з'ясування сутності обов'язку захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів, що закріплений в нормах ст. 65 Конституції України розглядаються в дослідженнях Є. Григоренка «Захист Вітчизни та виконання військового обов'язку громадянами України: конституційно-правовий аспект» [25], В. Пашинського «Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні» [26], Ю. Кириченка «Конституційна практика нормативного регулювання обов'язку захищати Вітчизну в Україні та державах континентальної Європи: порівняльний аналіз» [27], Ю. Кириченка «Обов'язок шанувати державні символи: деякі питання щодо його конституційного закріплення», де автор пропонує виключити даний обов'язок з Конституції України, оскільки на його думку, такий обов'язок є декларативним. Автор пояснює це неможливістю його реального забезпечення та наголошує, що інтерпретація цього положення Конституції може породжувати певні протиріччя на практиці. Також, як зауважує науковець, при закріпленні в Конституції України обов'язку шанувати державні символи не були враховані традиції та ментальність народу, рівень правової культури і правосвідомості населення, а також стан законності та правопорядку в державі [28, 38]. Натомість, на нашу думку, на конституційному рівні доцільно закріпити обов'язок кожного шанувати державні символи України, як загальний обов'язок, що стосується всіх осіб, що перебувають на території України, який на сьогодні покладається тільки на громадян України. Така пропозиція матиме важливе значення, насамперед, на тлі існуючих в нашій державі фактів вандалізму стосовно державних символів України, здійснюваних іноземними громадянами.

Проведений аналіз ступеня наукового дослідження дає можливість стверджувати, що найбільша кількість праць вчених-науковців, пов'язана з обов'язком сплачувати податки і збори в порядку і розмірах встановлених законом, передбаченого ст. 67 Конституції України. Зокрема, це праці М. Кучерявенка «Податковий обов'язок: зміст, структура, засоби забезпечення» [29], Я. Берназюка «Участь банків у виконанні платниками податку конституційного обов'язку по сплаті податків, зборів (обов'язкових платежів)» [30], П. Дуравкіна «Правове регулювання забезпечення виконання податкового обов'язку» [31] та ін. Додамо, що даний обов'язок досліджувався не тільки вченими конституціоналістами, а й вченими у галузі фінансового права і сфери державного управління. Відповідно можна стверджувати про дуальну природу вказаного обов'язку.

Висновки. Отже, узагальнюючи вищевикладене зазначимо, що проблематика інституту конституційних обов'язків людини та громадянина є багатогранною, що зумовлює необхідність розгляду, вивчення, систематизації та узагальнення робіт вчених-науковців не лише в галузі конституційного права, а й в інших галузях права. Так, окремі наукові

праці присвячені розгляду теоретичних питань інституту конституційних обов'язків в цілому, окремі ж – дослідженню актуальних питань обов'язків, що передбачені в Розділі II Конституції України.

Незважаючи на те що окремі питання, пов'язані з проблематикою конституційних обов'язків, отримали певну розробку в працях вчених-правознавців, за останні роки не має ґрунтовних досліджень, що торкаються даного інституту. Так, потребують більш детального аналізу питання правової природи категорії конституційних обов'язків людини і громадянина та практичні рекомендації щодо вдосконалення механізму забезпечення виконання конституційних обов'язків людини і громадянина. Доцільно дослідити кожен обов'язок в системі інших конституційних обов'язків, визначити його місце, роль для реалізації конституційного статусу особи.

Список літератури

1. Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: автореферат дис. ... канд. юрид. наук / Л. І. Летнянчин. – Х. : Б. В., 2002. – 211 с.
2. Гаманюк Л. О. Юридичний та конституційний обов'язок в українському праві / Л. О. Гаманюк // Актуальні проблеми держави і права. – № 67. – 2013. – С. 248–254.
3. Гаманюк Л. А. Понятие и структура юридической обязанности / Л. А. Гаманюк // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 61. – С. 342-349.
4. Летнянчин Л. І. Основні обов'язки людини і громадянина як самостійний конституційно-правовий інститут [Текст] / Л. І. Летнянчин // Проблеми законності. Вип. 44. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2000. – С. 45–49.
5. Летнянчин Л. І. Конституційні обов'язки людини і громадянина як правова форма взаємозв'язку особи і суспільства [Текст] / Л. І. Летнянчин // Десяті харківські політологічні читання «Формування суспільної політики: теоретичний, практичний та правовий аспекти». – Х., 2000. – С. 104.
6. Білоскурська О. Щодо поняття конституційних обов'язків / О. Білоскурська // Право України. – 2004. – № 10. – С. 85–88.
7. Білоскурська О. В. Загальнотеоретичні дослідження конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні на сучасному етапі розвитку правової держави / О. В. Білоскурська // Наукові праці національного авіаційного університету. Серія «Юридичний вісник». – Вип. 1. – К. : Університет «Україна», 2010 – С. 42–47.
8. Карманюк О. П. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки в контексті утвердження законності в українському суспільстві / О. П. Карманюк // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 3. – С. 48–52.
9. Сирота Д. І. Обов'язки громадян як один з центральних елементів їх правового статусу / Д. І. Сирота // Форум права. – 2009. – № 2. – С. 389–393.
10. Летнянчин Л. І. Еволюція конституційних обов'язків людини і громадянина в Україні // Л. І. Летнянчин // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – Х. : Право, 2006. – Вип. 11. – С. 194 – 207; Білоскурська О. В. Історія становлення конституційних обов'язків в Україні / О. В. Білоскурська // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 19. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – С. 242–247; Тунян Н. Т. Конституційні обов'язки людини та громадянина: поняття, юридична природа, генезис [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://intkonf.org/tunyan-nt-konstitutsiyni-obovyazki-lyudini-ta-gromadyaninaponyattya-yuridichna-priroda-genezis-2/.
11. Олійник А. Співвідношення прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні / А. Олійник // Право і суспільство. – 2009. – № 5. – С. 10–17.
12. Корнієнко-Зєнкова Н. Право знати свої права та обов'язки в контексті співвідношення прав людини і їх юридичних гарантій / Н. Корнієнко-Зєнкова // Віче. – 2016. – № 3. – С. 52-55.
13. Білоскурська О. В. Про єдність прав і обов'язків людини і громадянина / О. В. Білоскурська // Держава і право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – Вип. 16. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – С. 120–123.
14. Білоскурська О. В. Взаємозв'язок конституційних обов'язків людини і громадянина з окремими категоріями конституційного права / О. В. Білоскурська // Правова держава. – 2015. – № 20. – С. 22–28.
15. Гаврильців М. Т. Принцип єдності прав і обов'язків у сфері охорони довкілля як основа еколого-правового статусу людини і громадянина / М. Т. Гаврильців // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2014. – Вип. 4. – С. 118 – 128.
16. Карманюк О. П. Реалізація юридичних обов'язків та їх вплив на правовий порядок / О. П. Карманюк // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 62 – 65.
17. Джумурат Є. І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=EC&P21DBN=EC&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=fullwebr&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=M=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Забезпечення виконання конституційних обов'язків людини і громадянина у сфері місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Джумурат Євгенія Іванівна; Держ. вищ. навч. закл. «Ужгород. нац. ун-т». – Ужгород, 2011. – 199 с.

18. Білоскурська О. В. Конституційний обов'язок додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / Білоскурська Олена Валеріївна ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2008. – 201 арк.
19. Білоскурська О. Конституційний обов'язок додержуватися Конституції України та законів України / О. Білоскурська. – Чернівці : Книги – XXI, 2011. – 200 с.
20. Білоскурська О. В. Гідність людини в правовій теорії та практиці / О. В. Білоскурська // Альманах права. Вип. 4. – Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – 2013. – С. 106–110.
21. Литовченко Л. Проблемні питання конституційно-правового регулювання охорони культурної спадщини в Україні / Л. Литовченко // Право і суспільство. – 2010. – № 1. – С. 16–24.
22. Каткова Т. Правова охорона культурної спадщини в Україні / Т. Каткова. – Х. : Право, 2008. – 216 с.
23. Кобринський В. Ю. Основні засади класифікації екологічних прав та обов'язків людини і громадянина / В. Ю. Кобринський, А. І. Камінський // Право і суспільство. – 2012. – № 2. – С. 54 – 58.
24. Тагієв С. Р. Фізичні особи як суб'єкти екологічних обов'язків за законодавством України / С. Р. Тагієв // Держава і право: юридичні і політичні науки : зб. наук. прац. – Вип. 41. – 2008. – С. 490 – 496.
25. Григоренко Є. І. Захист Вітчизни та виконання військового обов'язку громадянами України: конституційно-правовий аспект/ Є. І. Григоренко // Проблеми законності. – № 89. – Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого, 2007. – С. 34–39.
26. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні : Дис... канд. юрид. наук: 12.00.02 / В. Й. Пашинський. – К. : Національна академія оборони України, 2007. – 206 с.
27. Кириченко Ю. В. Конституційна практика нормативного регулювання обов'язку захищати Вітчизну в Україні та державах континентальної Європи: порівняльний аналіз / Ю. В. Кириченко // Право і суспільство. – 2012. – № 1. – С. 84–89.
28. Кириченко Ю. В. Обов'язок шанувати державні символи: деякі питання щодо його конституційного закріплення / Ю. В. Кириченко // Вісник Запорізького національного університету. Сер. : Юридичні науки : зб. наук. праць / голов. ред. Т. О. Коломоєць. – Запоріжжя, 2012. – № 2, Ч. II. – С. 34 – 38.
29. Кучерявенко М. П. Податковий обов'язок: зміст, структура, засоби забезпечення / М. П. Кучерявенко // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 3 (25). – С. 122 – 134.
30. Берназюк Я. Участь банків у виконанні платниками податку конституційного обов'язку по сплаті податків, зборів (обов'язкових платежів) / Я. Берназюк // Право України. – 2004. – № 1. – С. 42–47.
31. Дуравкін П. М. Забезпечення виконання податкового обов'язку : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07 / Павло Михайлович Дуравкін. – Х., 2010. – 205 с.

Стаття надійшла 18.09.2017 р.

Е. В. Белоскурская, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Черновицкий государственный университет имени Юрия Федьковича
Кафедра публичного права
ул. Коцюбинского, 2, Черновцы, 58012, Украина

СТЕПЕНЬ НАУЧНОЙ РАЗРАБОТКИ ИНСТИТУТА КОНСТИТУЦИОННЫХ ОБЯЗАННОСТЕЙ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА В УКРАИНЕ

Резюме

В статье исследуется вопрос степени научной разработки конституционных обязанностей человека и гражданина в Украине, анализируются достижения отечественных ученых о данной проблематике. Выделены научные работы, раскрывающие вопросы понятия, содержания, реализации конституционных обязанностей в целом и каждой из них. Определены отдельные аспекты, требующие дальнейшей научной разработки.

Ключевые слова: конституционные обязанности, обязанность соблюдать Конституцию Украины и законы Украины, не посягать на права и свободы, честь и достоинство других людей, обязанность не причинять вред природе, культурному наследию, возмещать причиненные им убытки, обязанность защиты Отечества, независимости и территориальной целостности Украины, уважение ее государственных символов, обязанность уплачивать налоги и сборы в порядке и размерах установленных законом.

O. V. Biloskurska, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
the Department of Public Law
Kotsjubynskyi str., 2, Chernivtsi, 58012, Ukraine

DEGREE OF SCIENTIFIC DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF CONSTITUTIONAL DUTIES A PERSON AND A CITIZEN IN UKRAINE

Summary

The issue of the degree of scientific development of the constitutional duties of a person and citizen in Ukraine are considered. The achievements of domestic scientists on this issue are analyzed. Scientific works have been singled out that reveal the issues of concept, content, implementation of constitutional duties in general and each of them. Certain aspects have been identified that require further scientific development.

Key words: constitutional duties, duty to observe the Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine, not to encroach on the rights and freedoms, honor and dignity of other people, the duty not to harm nature, cultural heritage, to compensate for caused losses, the duty of protecting the Fatherland, independence and territorial integrity of Ukraine, respect for it state symbols, the duty to pay taxes and fees in the order and amount established by law.